

**Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης**

**Κοινωνική εργασία
με οικογένειες
σε κρίση**

**Διδακτορική Διατριβή
της Αλεξάνδρας Βεργέτη**

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Θεανώ Καλλινικάκη**

Κομοτηνή 2006

**Κοινωνική εργασία
με οικογένειες σε κρίση**

Η τριμελής επιτροπή

Θεανώ Καλλινικάκη, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Λουκία Μουσούρου, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μαρία Πετμεζίδου-Τσουλουβή, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Η επταμελής επιτροπή

Θεανώ Καλλινικάκη, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Λουκία Μουσούρου, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μαρία Πετμεζίδου-Τσουλουβή, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Αντωνία Παπαστυλιανού, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Αγάπη Κανδυλάκη, Επίκουρος Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Σεβαστή Χατζηφωτίου, Επίκουρος Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

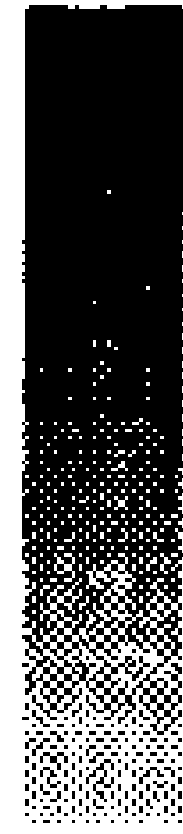
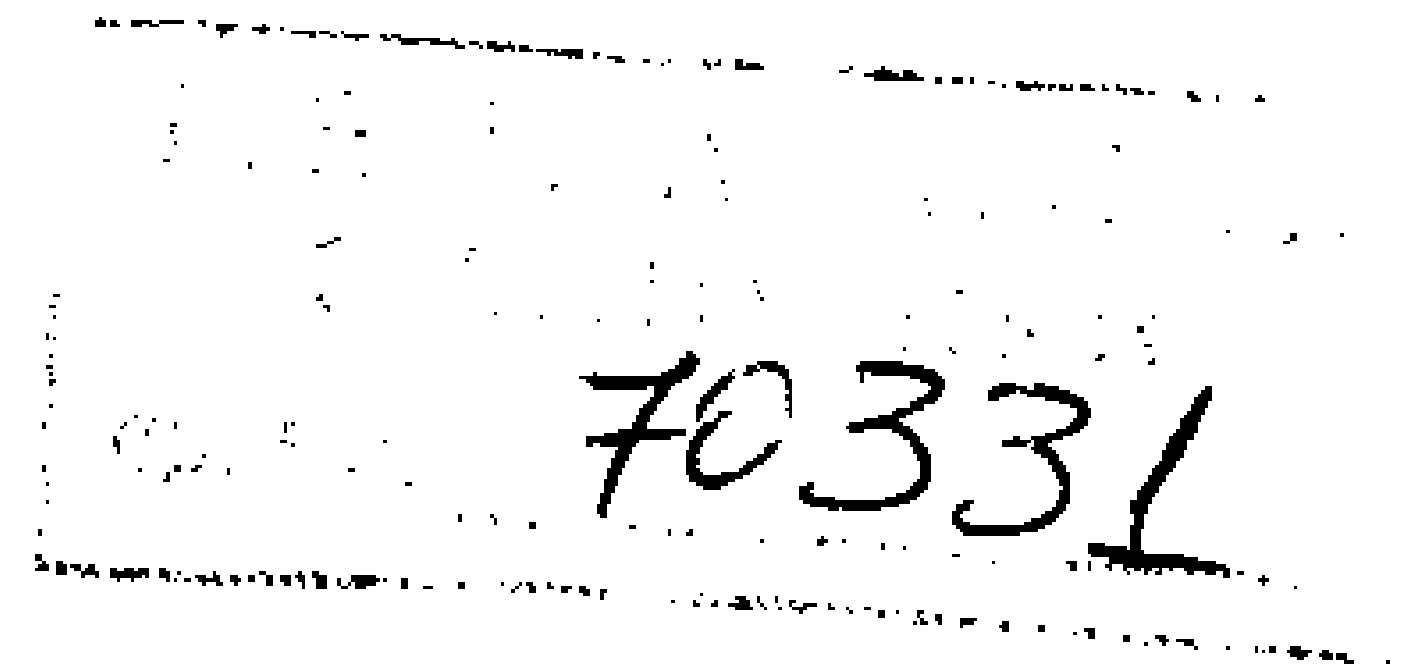
Σοφία Βιδάλη, Επίκουρος Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Η έγκριση της Διδακτορικής Διατριβής από το Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, δεν αποτελεί αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα (Ν. 1268/82, αρθρ. 50, παρ. 8).

36282

ΒΕΡ

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης

Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση

**Διδακτορική Διατριβή
της Αλεξάνδρας Βεργέτη**

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Θεανώ Καλλινικάκη**

Κομοτηνή 2006

*Η μελέτη αυτή αφιερώνεται στους κοινωνικούς
λειτουργούς που δοκιμάζονται σε καταστάσεις κρίσης*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	15
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	17
ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ	19

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΡΙΣΗΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	36
Εισαγωγή	36
1. Μεταβολές στο θεσμό της ελληνικής οικογένειας	38
1.1. Μεταβολές στις λειτουργίες της οικογένειας	41
1.2. Μεταβολές στη δομή της οικογένειας	46
2. Μεταβολές στην οικογένεια ως τρόπο οργάνωσης του ιδιωτικού βίου	51
3. Συμπεράσματα	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ – ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	63
Εισαγωγή	63
1. Θεωρητικό πλαίσιο	67
1.1. Κράτος πρόνοιας, κοινωνική και οικογενειακή πολιτική ...	67
1.2. Μοντέλα κοινωνικής πολιτικής	69
2. Πολιτικές για την οικογένεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση	76
3. Έμμεσα μέτρα οικογενειακής πολιτικής στην Ελλάδα και η συμβολή τους στην αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης στην οικογένεια	83
3.1. Κοινωνική Ασφάλιση	83
3.2. Φροντίδα Υγείας	86
3.3. Εκπαίδευση	88

3.4. Απασχόληση	87
3.5. Στέγαση	92
4. Άμεσα μέτρα οικογενειακής πολιτικής στην Ελλάδα και συμβολή τους στην αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης στην οικογένεια	93
4.1. Εισοδηματική στήριξη της οικογένειας.....	94
4.2. Συμφιλίωση οικογένειας και εργασίας.....	99
4.3. Μέτρα για το διαζύγιο	102
4.4. Κοινωνικές υπηρεσίες για το παιδί και την οικογένεια σε κατάσταση κινδύνου ή κρίσης	104
5. Υπηρεσίες στήριξης της οικογένειας στο τοπικό επίπεδο.....	112
6. Άτυπα κοινωνικά δίκτυα.....	113
7. Συμπεράσματα	114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΕ ΚΡΙΣΗ	121
Εισαγωγή.....	121
1. Η έννοια και η θεωρία της κρίσης	124
1.1. Ιστορική αναδρομή.....	125
1.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις για την κρίση.....	131
1.3. Βασικό θεωρητικό πλαίσιο παρέμβασης σε κρίση.....	134
1.4. Η έρευνα για την παρέμβαση σε καταστάσεις κρίσης.....	151
2. Θεωρίες για την κρίση στην οικογένεια	152
2.1. Η κοινωνιολογική θεωρία του στρες	152
2.2. Η προσέγγιση του H. Parad.....	157
2.3. Συστημικές προσεγγίσεις	159
2.4. Σύνδεση της θεωρίας συστημάτων – οικοσυστημάτων και του μοντέλου ABCX με την οικογενειακή πολιτική.....	169
2.5. Κοινωνική εργασία με οικογένεια.....	172
3. Μοντέλα παρέμβασης	175
3.1. Μοντέλο θεραπείας καταστάσεων κρίσης της N.Golan... ..	175
3.2. Βραχεία παρέμβαση σε οικογενειακή κρίση του H. Parad.....	176
3.3. Μια συστημική παρέμβαση σε οικογενειακή κρίση του K. O'Hagan	178
3.4. Μοντέλο παρέμβασης σε κρίση, επτά σταδίων του A. Roberts.....	179

3.5. Τεχνικές παρέμβασης σε καταστάσεις κρίσης.....	186
4. Η εκτίμηση των καταστάσεων κρίσης	193
4.1. Η κλίμακα αξιολόγησης της κρίσης	194
4.2. Το Τρισδιάστατο μοντέλο εκτίμησης της κρίσης	195
4.3. Το σύστημα ταξινόμησης προβλημάτων κοινωνικής λειτουργικότητας «πλεύση»	198
4.4. Εκτίμηση των «δυνάμεων» του ατόμου	200
4.5. Εκτίμηση οικογενειακής ανθεκτικότητας	201
5. Το παράδειγμα του διαζυγίου: Μια κρίση μετάβασης	201
5.1. Στρεσογόνοι παράγοντες	202
5.2. Μοντέλα προσαρμογής στο διαζύγιο	204
5.3. Παράγοντες προσαρμογής	209
5.4. Στρατηγικές και προγράμματα παρέμβασης	214
5.5. Η έρευνα για το διαζύγιο στην Ελλάδα	218
6. Επίλογος	220

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	223
Εισαγωγή	223
1. Η μεθοδολογία της έρευνας στην κοινωνική εργασία	228
2. Σκοπός της παρούσας έρευνας	231
3. Οι στόχοι και τα ερωτήματα της έρευνας	232
4. Μελέτη περίπτωσης	235
5. Επιλογή των περιπτώσεων της έρευνας	236
6. Συλλογή/παραγωγή δεδομένων της έρευνας	238
7. Ανάλυση δεδομένων	241
8. Ζητήματα εγκυρότητας και αξιοπιστίας	245
9. Ηθικά ζητήματα	247

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ – ΑΡΧΙΚΗ ΦΑΣΗ	251
1. Το φαινόμενο της κρίσης σε κοινωνικές υπηρεσίες αιχμής ...	251
2. Σύντομο ιστορικό των περιπτώσεων της έρευνας	255

3. Εστίαση στην κατάσταση κρίσης	259
3.1. Αναγνωριστικά στοιχεία της κρίσης	259
3.2. Στρεσογόνοι παράγοντες και αντιδράσεις των υποκειμένων	263
3.3. Εκλυτικοί παράγοντες και αντιδράσεις των υποκειμένων	368
4. Εκτίμηση της κατάστασης κρίσης	274
4.1. Προβλήματα κοινωνικής λειτουργικότητας	274
4.2. Προβλήματα στο Περιβάλλον	380
4.3. Κοινωνική λειτουργικότητα και περιβάλλον	307
4.4. Ψυχική υγεία: παράγοντες κινδύνου ψυχικής διαταραχής	309
4.5. Σωματική υγεία	312
5. Σχεδιασμός παρέμβασης	313
5.1. Επιμερισμός του προβλήματος	313
5.2. Προσδιορισμός στόχων της παρέμβασης	316
5.3. Ιεράρχηση στόχων επίλυσης της κρίσης	317
6. Διαδικασίες και τεχνικές παρέμβασης	320
6.1. Συνεργασία με το μέλος της οικογένειας/άτομο σε κρίση	321
6.2. Συνεργασία με το περιβάλλον της οικογένειας	339

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ –

ΜΕΣΑΙΑ ΚΑΙ ΤΕΛΙΚΗ ΦΑΣΗ	347
1. Μεσαία φάση: Επίλυση της κρίσης	347
1.1. Συνεργασία με το μέλος της οικογένειας/άτομο σε κρίση	347
1.2. Συνεργασία με το περιβάλλον	376
2. Τελική φάση: Λήξη της παρέμβασης	396
2.1. Αξιολόγηση της λειτουργικότητας των ατόμων στη λήξη	396
2.2. Τεχνικές αξιολόγησης	408
2.3. Αντιδράσεις των ατόμων στη λήξη της συνεργασίας	412
2.4. Διάρκεια και χώροι της παρέμβασης	417

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	423
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	423
Παράρτημα 1	445
Παράρτημα 2	448
Παράρτημα 3	451
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	455
Ελληνική	455
Αγγλική	461

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω την απεριόριστη ευγνωμοσύνη μου στην καθηγήτρια του Τμήματος Κοινωνικής Διοίκησης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου κ. Θεανώ Καλλινικάκη, επιβλέπουσα της διδακτορικής διατριβής, για την ανεκτίμητη συμβολή της σε όλες τις φάσεις της διεξαγωγής και της συγγραφής αυτής της μελέτης. Η πολύπλευρη και αμέριστη βοήθειά της σε κάθε βήμα μου ήταν για μένα πηγή έμπνευσης και στήριξης στην επίπονη πορεία μου για την ολοκλήρωση της παρούσης εργασίας.

Είμαι εξαιρετικά ευγνώμων στις καθηγήτριες κ. Λουκία Μουσούρου και την κ. Μαρία Πετμεζίδου, μέλη της τριμελούς επιτροπής για τη διαθεσιμότητά τους και τις ουσιαστικές υποδείξεις τους σε καίρια ζητήματα του θεωρητικού και του μεθοδολογικού μέρους της μελέτης.

Ιδιαίτερα οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην κ. Αριάδνη Μαραγκάκη, κοινωνική λειτουργό, Διευθύντρια Κοινωνικής Πρόνοιας της Νομαρχίας Αθηνών χωρίς την ενεργό υποστήριξη της οποίας δε θα ήταν δυνατή η πραγματοποίηση της έρευνας.

Ευχαριστώ τους συναδέλφους κοινωνικούς λειτουργούς — στελέχη των Τμημάτων Κοινωνικής Εργασίας και άλλων κοινωνικών υπηρεσιών (είναι πολυάριθμοι για να τους ονομάσω), οι οποίοι μοιράστηκαν μαζί μου τους προβληματισμούς τους και τις εμπειρίες τους από τη διαχείριση καταστάσεων κρίσης ή συνεισέφεραν στη διεξαγωγή των παρεμβάσεων στις οικογένειες της μελέτης.

Ξεχωριστά ευχαριστώ στις οικογένειες της έρευνας για την εμπιστοσύνη που έδειξαν στο πρόσωπο μου κατά τη διάρκεια της πολύμηνης συνεργασία μας.

Είμαι βαθιά υποχρεωμένη στις κ. Αγάπη Κανδυλάκη, κ. Άννα Τσιμπουκλή και στον κ. Χαράλαμπο Πουλόπουλο που διάβασαν κείμενα της εργασίας και μου έδωσαν πολύτιμες συμβουλές.

Ευχαριστώ εγκάρδια την κ. Βιβή Μαυραγάνη από το ΚΕΘΕΑ για την πολύτιμη τεχνική υποστήριξη.

Ευχαριστώ το φίλο και συνάδελφο κ. Γεώργιο Καρπέτη για την αμέριστη συμπαράστασή του.

Επίσης, στη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής μου είχα τη συμπαράσταση των συναδέλφων μου στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ – Αθήνας και ιδιαίτερα του κ. Άγγελου Τσαλκάνη και τους ευχαριστώ θερμά.

Τέλος εκφράζω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένεια μου και ιδιαίτερα στην κόρη μου Εύη για την κατανόηση και την υποστήριξη.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να εξετάσει τους όρους και τα όρια ανάπτυξης ενός μοντέλου παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας σε σχήματα οικογένειας την περίοδο που βιώνουν καταστάσεις κρίσης και αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στους βασικούς κοινωνικούς ρόλους ή διατρέχουν κίνδυνο απώλειας ελέγχου στη ζωή τους.

Τα κύρια ερωτήματα της έρευνας αφορούσαν τη χρηστικότητα ευρέως αποδεχτών προσεγγίσεων, διαδικασιών και τεχνικών κλινικής πρακτικής και τη δυνατότητα ανάπτυξης ενός μοντέλου άμεσης παρέμβασης με βραχεία διάρκεια ικανό να εφαρμοστεί σε κοινωνικές υπηρεσίες πρώτης γραμμής στη χώρα μας.

Το πρώτο μέρος της μελέτης προσδιορίζει ένα ευρύ θεωρητικό πλαίσιο με βάση το οποίο γίνεται κατανοητή μια κατάσταση κρίσης στην οικογένεια και διαμορφώνονται οι προσεγγίσεις αντιμετώπισής της. Λαμβάνονται υπόψη οι μεταβολές που συμβαίνουν στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός και ως τρόπος οργάνωσης του ιδιωτικού βίου, οι οποίες συνιστούν παράγοντες κρίσης για ορισμένα μέλη της και οι ανεπάρκειες της ισχύουσας κοινωνικής και οικογενειακής πολιτικής που επιτείνουν τη διάρκεια και τη σοβαρότητα ή εμποδίζουν την επίλυση της κρίσης.

Υιοθετήθηκε ένα εκλεκτικό πλαίσιο των θεωριών που ενστερνίζεται η κοινωνική εργασία το οποίο καθιστά δυνατή την αποτίμηση των ατομικών-οικογενειακών παραγόντων σε συν-

δυσασμό με περιβαλλοντικούς και αξιολογεί την πρόσβαση σε πόρους κοινωνικής πολιτικής και την αποτελεσματικότητά τους. Η έρευνα βασίστηκε σε μεθόδους ποιοτικής έρευνας και ειδικά στη μελέτη περίπτωσης επειδή επιτρέπει μια σε βάθος διερεύνηση της πολύσημης κατάστασης που διαμορφώνεται από τη στιγμή που ο επαγγελματίας υποδέχεται τα υποκείμενα και δεσμεύεται να «βοηθήσει». Επίσης ευνοεί τη συστηματική αποτίμηση της εξέλιξης της παρέμβασης ως την ολοκλήρωση της.

Περιγράφεται και αναλύεται η διεργασία στήριξης των υποκειμένων να προσδιορίσουν τα προβλήματά και τις προτεραιότητές τους και να αναλάβουν εφικτές δράσεις για την αντιμετώπισή τους. Συγχρόνως καταγράφεται η συνεχιζόμενη αξιολόγηση της πολύπλευρης, ενεργού παρέμβασης που επιχειρεί η παρεμβαίνουσα υπό τη διπλή ιδιότητα της ερευνήτριας και της κλινικής κοινωνικής λειτουργού, τόσο στις οικογένειες όσο και στα κοινωνικά δίκτυα από τα οποία αντλήθηκαν οι απαραίτητοι πόροι.

Οι διαπιστώσεις του εμπειρικού μέρους εκβάλουν στη διατύπωση προτάσεων για τη συγκρότηση ειδικευμένων υπηρεσιών με επαρκή στελέχωση, ευελιξία ωραρίου και διαδικασιών υποδοχής, παρέμβασης και δικτύωσης με ένα ευρύ φάσμα υπηρεσιών στην κοινότητα (υγείας, ψυχικής υγείας, κοινωνικής προστασίας, απασχόλησης, στέγασης).